

venius mere behersket end forfatteren, skyldes det nok, at Sjøqvist mere nærmer sig emnet fra en udenrigstjenstlig tradition, mens jeg mener, at Scavenius navnlig bør vurderes som politiker, thi han var første aktør på den politiske skueplads, mens et drama udspillede.

Dr. Sjøqvists værk er altså en betydningsfuld berigtigelse af vor historiske litteratur. Den er behagelig at læse, dels fordi den er dr. Sjøqvists mest levende skrevne bog, dels fordi den er et nyt bevis på, at fremstillinger af besættelsestidens historie kan anlægge andre synspunkter end dem, der var gængse i de første efterkrigsår.

Tage Kårsted

Henrik S. Nissen: 1940. *Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken.* (Gyldendal, 1973). 607 sider.

Henrik Nissens disputats handler om de tre fjerdedele af året 1940, der ligger efter 9. april. Det er ikke hans hensigt at skildre Danmarks historie i denne periode; forfatteren meddeler en række studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken.

Efterhånden som anmelderen arbejdede sig gennem disse studier, dannede der sig for hans indre øje billedet af en stor byggeplads med en række adskilte bygningsdele, som i og for sig godt kunne være forenede til en imponerende helhed; men det var ikke bygmesterens hensigt; hvert afsnit skulle til en vis grad betragtes og vurderes hver for sig, men dog med en klar rækkefølge. Nogle af bygningerne var rigt

forsirede, der var buer og hvælvinger af mange arter; men det mærkeligste var, at hjælpekonstruktionerne adskillige steder var bevaret, ja, et enkelt sted var stilladset endnu ikke pillet ned. Det havde den fordel, at man nøje kunne danne sig en forestilling om arbejdsgangen, og ved at studere konstruktionerne nærmere kunne man så se, om bygningsdelene nu også kunne holde, når de tilbageblevne hjælpekonstruktioner blev taget væk. Både planlægning og konstruktion kunne nok give anledning til overvejelser og nærmere undersøgelser.

Nu er det ikke meningen her at føre billedtale; men det lige sagte kan måske give en fornemmelse af styrke og svagheder ved den afhandling, der her skal anmeldes. Styrken ligger i det brede indsamlingsmateriale og den detaljerede sigtning deraf. Der er mange fine detaljøsninger; men man savner en helhedsplan, og en del af hjælpekonstruktionerne kan ikke stå for en nærmere prøvelse.

De meddelte studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken følger kronologisk efter hinanden; men der er ikke lagt vægt på at integrere undersøgelserne til en helhed. Det er enhver forfatters gode ret at afgrænse sit emne, som han vil; men det er også læsernes ret at konstatere, at en behandling af en tese havde været nok så spændende, f. eks. Erik Scavenius' rolle som katalysator for de politiske partiers og erhvervsorganisationers forening i en national front i løbet af 1940. Henrik Nissen har imidlertid valgt den bredt fortællende pragmatiske fremgangsmåde, der stiller store krav til læsernes egne kombinationsevner.

Det er, som det fremgår af bogens undertitel, især forfatterens for-

mål at undersøge forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken. Ved forhandlingspolitikken forstås den politik, som den danske regering førte over for den tyske besættelsesmagt, medens samarbejdspolitikken er betegnelsen på det indbyrdes samarbejde mellem folketingets fem demokratiske partier; det må imidlertid understreges, at det er forhandlingspolitikken, set fra dansk side, der har forfatterens interesse, den anden part, besættelsesmagten og dens organer skildres kun, for så vidt disse organers holdning havde relevans til den af den danske regering førte politik. Problemerne er anskuet fra Christiansborg, der som bekendt er hjemsted både for folketing og udenrigsministerium. Det bliver en opgave for en kommende historiker at skildre politikken i sin brede sammenhæng og med lige hensyntagen til både den danske og den tyske part; anlæggelse af dette dobbelte synspunkt ville skabe fornyelse i megen besættelsestidshistorie, ikke mindst hvis man kunne få både den økonomiske og den militære faktor lidt mere med ind i billedet; det ville heller ikke skade med et bedre kendskab til det nazistiske organisationsapparat.

Henrik Nissens studier omfatter følgende emner:

1) forhandlingspolitikens start, 2) de folkeretslige overvejelser omkring begreber som suverænitæt og jurisdiktion, 3) samarbejdspolitikens vanskeligheder i maj 1940, da de indre modsætninger mellem de demokratiske partier endnu var ladede med sprængstof. (Stauings og Munchs partier måtte gøre store indrømmelser især til venstre, der stillede krav om reduktion på det sociale område). 4) ministerkrisen i sommeren 1940 og dannelsen af samlingsregeringen af 8. juli

med deltagelse af tre ikke parlamentariske ministre, hvorved Erik Scavenius fik en central politisk placering, 5) forhandlingerne om en mønt- og toldunion i august 1940.

Hertil følger sig så en oversigt over udviklingen i efteråret 1940 især koncentreret om den tyske gesandt Renthé-Finks politik. I forlængelse heraf kan man læse om den såkaldte nytårskrise 1941, da Renthé-Fink gjorde et mislykket forsøg på at få fjernet Stauning som statsminister. Endelig er der til allersidst nogle spredte afsluttende bemærkninger og en mere sammenfattende skildring af samarbejdspolitik og forhandlingspolitik i disse begrebers gensidige afhængighed.

Alle hovedafsnit er kendetegnet ved en overvældende detailrigdom, hver flig er foldet ud, hvor forhandling er refereret og vurderet. Henrik Nissen kombinerer referat og ræsonnement, en indirekte metode, der ligesom lægger hans egne ord i forlængelse af de handlendes tankegang. Blot et par eksempler: på s. 131 identificerer forfatteren sig tilsyneladende med justitsminister Unmack-Larsen, der forelagde den såkaldte lex Ørum. Præses skriver: »Behandlingen i Folketinget gav Hartel fra Bondepartiet og Aage Henriksen fra nazisterne anledning til nogle malplacerede bemærkninger«. Her identificerer forfatteren sig med Unmack-Larsen, der sikkert har følt bemærkningerne malplacerede; men Hartel og Aage Henriksen har nok ment, at de var særdeles velplacerede, og hvis det er Henrik Nissens personlige opfattelse, at de var malplacerede, kræves en nærmere forklaring.

Yderligere et eksempel findes s. 199, hvorfra citeres: »Med optagelsen af repræsentanter for de to tidligere oppositionspartier i den for-

hadte regering blev deres oppositionelle holdning frustreret«. Her identificerer forfatteren sig med oppositionen mod den socialdemokratiske-radikale regering inden for Venstre og det konservative parti. Der kan nævnes en lang række eksempler på denne indlevelselsesmetode eller sammenblanding af referat og ræsonnement. Det er i anmelderens øjne en uheldig fremstillingsmåde.

Mange steder bruger forfatteren rammende og gode billeder, der illustrerer situationen fortræffeligt; men så kan der komme helt uforståelige passager. F. eks. s. 206, hvor der står: »Det mangelfulde sammenhold mellem de fire store partier var tidligere blevet opvejet af risikoen for tysk indblanding, nu må Staunings overvejelser have ført til det resultat, at vægten af den førstnævnte faktor var forøget og risikoen for tysk indblanding under alle omstændigheder til stede«. Det kan forstås således, at samarbejdet mellem de fire store partier rent faktisk var blevet mere mangelfuldt; men teksten kan godt bære den modsatte fortolkning.

Det er særlig i indledning til og afslutning på et kapitel, at forfatteren fristes til sådanne dunkle sætninger. Den lige citerede var fra en indledning; den kan suppleres med en fra en afslutning: »Trykket udefra mod det danske parlamentariske regerings-system var både stort nok til at omforme det, sådan som det skete bl. a. med oprettelsen af 9-mandsudvalget, og til nogle få gange senere under besættelsen at afsløre omformningens risikable tendenser«. Det er gådefuldt, hvad der menes. Hvad er »omformningens risikable tendenser«? Det forklares ikke nærmere.

Det mest værdifulde afsnit i Henrik Nissens afhandling er stykket om mønt- og toldunionen, der naturligt

begynder med Erik Scavenius' indtræden på arenaen i juli 1940. Perioden juli-august 1940 kan godt karakteriseres som Scavenius-æraen, dvs. den periode, da han kunne føre en aktiv samarbejdspolitik; denne periode afsluttedes, da mønt- og toldunionsforhandlingerne blev opgivet. Den autoritet, som Scavenius havde i begyndelsen af juli, var stærkt reduceret i september; hans udspil havde fået erhvervslivets organisationer til at danne front imod den aktive forhandlingspolitik, og partierne styrkedes i deres modstand ved erhvervslivets klare standpunkt og ved det forhold, at forhandlingernes afbrydelse ikke havde uheldige følger, sådan som Erik Scavenius forventede det.

Henrik Nissen drager ikke explicit denne konklusion. Han følger indgående og jordnært, ja, næsten udtømmende spillets gang begyndende med regeringsomdannelsen i juni-juli 1940, da foruden Erik Scavenius også Harald Petersen og Gunnar Larsen blev ministre, og vel at mærke af den kategori, der blev kaldt upolitiske. Stauning havde ved disse ud nævnelser givet efter for et vældigt pres fra ikke-parlamentariske kredse om nu at få, som man sagde, »handlekraftige« ministre. Det er et af de bedste stykker i afhandlingen, hvor forfatteren modstiller den opfattelse, som de nye ministre havde af situationen, med den opfattelse, som de gamle politikere nærede. Opfattelsen blev senere forskudt for begge parters vedkommende; men der vedblev at bestå en gruppeopfattelse, og den var for begge parters vedkommende karakteriseret derved, at ingen af de to grupper ville have noget ansvar for at have fortrængt P. Munch fra posten som udenrigsminister. Dette udredes på overbevisende måde, ligesom det godtgøres, at situationen ef-

ter Frankrigs nederlag i juni fik de fem demokratiske parter til at indlede et intimt samarbejde inden for den ramme, som senere blev kendt under betegnelsen »nimandsudvalget«.

Det blev Erik Scavenius, der kom til at tegne ministeriet med erklæringen af 8. juli. Den rystede de fleste danske ved de i manges øjne helt overflødige ord: »Ved de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring, er en ny tid oprunden i Europa«; men erklæringens formål var at bringe den nye danske regering i en forhandlingsposition i forhold til Tyskland for at hindre, at de nazistiske og halvnazistiske kredse ved direkte kontakter med magthaverne i Tyskland kunne udmanøvrere det hævdvundne danske politiske system. Det skulle gøres klart for tyskerne, at den siddende regering var den eneste brugbare forhandlingspartner, således at en nazistisk marionetregering kunne blive undgået. Denne hensigt blev opnået; det lykkedes Scavenius at få knyttet en forhandlingstråd til tyskerne, dvs. til »Auswärtiges Amt«. Det kunne måske være fremhævet noget stærkere, at den ansvarlige danske regering kun stod over for dette ene tyske regeringsorgan; det påpeges godt nok, at »Auswärtiges Amt« rivaliserede med den såkaldte Vierjahresplan-organisation under Göring, hvad angik udformningen af de vage forestillinger, der gik under betegnelsen »Neuropa«. Det var nøgleordet for ideerne om en nyordning af Europa under tysk dominans; men der kunne godt være gjort rede for, at en regering, et kabinet, et ministerium i almindelig forstand ikke længere fandtes i Tyskland. Hvert organ var mere eller mindre underordnet Hitler, og den, der havde Hit-

lers øre, kunne få sin linje gennemført. Det var desuden værd at fremhæve et andet karakteristikum for den nazistiske stat, nemlig det forhold, at Hitler ikke gerne lagde sig for fast på en bestemt linje; han holdt gerne flere muligheder åbne. Det forstod Stauning bedre end Scavenius. S. 381 citeres Stauning for bemærkningen, »det er ikke logik, der råder i Tyskland«. Scavenius har nok set rigtigt med hensyn til det hensigtsmæssige i et dansk initiativ; men han havde ingen reel forestilling om sin modpart. Han troede således, at A. Rosenbergs taler havde politisk betydning, medens han fuldstændig undervurderede økonomiminister og nationalbankdirektør Funk; der kunne på dette grundlag drages konklusioner om den forældede opfattelse, der var grundlaget for Erik Scavenius' vurdering af sin tyske modpart; han ventede mere logik end Stauning.

De forhandlinger, der indledtes i juli 1940, og som konkretiserede sig i et tysk forslag om en mønt- og toldunion, minder meget om den gamle leg blindebuk; men således at den ene part var udstyret med grydeskeer, medens den anden for rundt med knive. Det er helt rigtigt, når forfatteren side 272 bemærker, at intet i de samtidige kilder tyder på, at man i København har været klar over en kompetencestrid i Berlin; men spørgsmålet kan med rimelighed formuleres anderledes: kunne man i København have opdaget en kompetencestrid? Da må svaret være: ja. Den 25. juli 1940 holdt økonomiminister Funk, der med større autoritet end »Auswärtiges Amt« forberedte det såkaldte Neuropa, en pressekonference, hvori han principielt tog afstand fra mønt- og toldunioner. Forfatteren omtaler denne udtalelse i en an-

den sammenhæng; men det havde efter anmelderens opfattelse været en relevant problemstilling for bedømmelse af Scavenius at undersøge, hvilke forudsætninger han byggede på i sin vurdering af Tyskland, altså både de subjektive og de objektive. Man kunne med et moderne ord have undersøgt hans informationsniveau. Flere gange i ministermøderne i august 1940 bagatelliserede Scavenius rivaliseringen i den tyske top. »Han forstod ikke« ... »at man lægger vægt på Funk« (s. 352, 12. august) og senere afviste han andre indvendinger med bemærkningen, »at det jo er det tyske udenrigsministerium, der er alt bestemmende« (s. 376). Det var en alvorlig fejlbedømmelse.

Det lykkedes for Scavenius gennem den højtidelige notificering af 8. juli-erklæringen i Berlin at komme i en forhandlingssituation i forhold til Tyskland; men det lykkedes ham ikke at fastholde en forhandlingstråd, fordi tyskerne ikke for alvor ønskede forhandlinger. Denne fejlbedømmelse af den tyske part følger for den stilling, Erik Scavenius havde erhvervet sig i dansk politik. Hans modstandere kunne konstatere, at der ikke havde været nogen risiko ved at afbryde forhandlingerne om mønt- og toldunionen. Formelt var det danskerne, der afbrød disse; men rent faktisk passede det godt for de afgørende kræfter i tysk politik, der ønskede udenrigsministeriet holdt uden for, hvad angik planerne om nyordninger i Europa. For Scavenius betød forhandlingernes afbrydelse, at det var forbi med den særlige autoritet, som han havde nydt – glorien forsvandt, troldmanden fra 1. verdenskrig kunne ikke gentage sit store nummer fra dengang; de dominerende partier og alle erhvervsorganisationerne var nu forenede imod den

aktive forhandlingspolitik. Det var resultatet.

Forfatteren anfører, at de andre ministre nærrede mistillid til Scavenius (s. 377), og at forholdet mellem Stauning og Scavenius blev forværret i disse dage (midten af august). Efter forfatterens opfattelse behøvede dette ikke at betyde andet, end at Stauning tillod de øvrige ministre – også de socialdemokratiske – at opponere mod Scavenius; men det er en alt for svag formulering. Det var simpelt hen et sammenbrud for den aktive forhandlingspolitik, denne specielle Scavenius-æra varede kun i seks uger; den følgende periode kunne man karakterisere som en henholdende forhandlingspolitik, hvor regeringen lod sig presse fra indrømmelser til indrømmelser under ledelse af Scavenius.

Erhvervslivets modstand imod Scavenius gør forfatteren ikke ret meget ud af. Han siger s. 365, at man ikke i de afgørende beslutningstagende organer i midten af august kunne spore noget stemningsskred, som kunne være forårsaget af erhvervenes holdning. Det er et besynderligt udsagn, for lige forinden har forfatteren refereret Christmas Møllers forstærkede modstand, og lige efter siger han, at modstanden påvirkede regeringen både direkte og indirekte, og det er det rigtige; men en nærmere udredning havde været ønskelig.

Når det i anmelderens øjne centrale problem er forsømt, skyldes det muligvis, at forfatteren har viet en detalje alt for stor opmærksomhed, hvorved en biperson er blevet rykket for meget frem i rampelyset; bipersonen var udenrigsministeriets direktør O. C. Mohr. Når præses er faldet for fristelsen til at beskæftige sig så indgående med forholdet mellem

udenrigsministeren og udenrigsministeriets direktør i juli 1940, hænger det nok sammen med, at der her foreligger et kildekritisk problem, idet der findes flere beretninger fra O. C. Mohrs hånd om hans rejse til Berlin den 17.–18. juli 1940, og om den tyske udenrigsministerielle embedsmand Karl Ritter*. Det var denne samtale, der gav stødet til det tyske forslag om hurtige forhandlinger om afslutning af en dansk-tysk mønt- og toldunion. Ritter havde en lidt udefinerbar stilling; men han var i al fald den mand i »Auswärtiges Amt«, der især beskæftigede sig med Neuropaproblematikken. Foruden det officielle referat af denne samtale, der blev forelagt af Scavenius i et ministermøde den 19. juli, findes der et andet referat om senere forhandlinger. I 1946 har Mohr udtalt sig afvigende i forhold til referatet af 19. juli 1940 ved en afhøring i den parlamentariske kommission; en endnu mere udførlig redegørelse har han givet i 1950, da han kunne kommentere de fremdragne tyske aktstykker; men det besynderlige er, at han i 1964 til udenrigsministeriet afleverede et referat dateret 18. juli 1940, som han angav at være den oprindelige optegnelse. Den blev afskrevet, og derefter tilintetgjorde Mohr originalen; men forinden fik Henrik Nissen lov til at affotografere dokumentet. Mohr opfattede dette referat af 18. juli 1940 som det reelle referat. Der er i referatet udstreget væsentlige dele, sammenlignet med det officielle referat, som Scavenius forelagde i ministermødet 19. juli. Dette sidste indeholdt, hvad der set fra Scavenius' synspunkt var politisk oportunt. Mohr ville nu hævde, at Sca-

venius havde streget de dele af hans oprindelige referat, som ikke passede i udenrigsministerens kram. Det besynderlige er, at Mohr både i 1946 og i 1950 havde haft lejlighed til at fremlægge dette referat; det kom først i 1964, da Scavenius var død og ikke kunne tage stilling til påstanden om, at han havde streget i Mohrs referat.

Det hele er meget mystisk. Henrik Nissen følger helt og fuldt Mohrs senest fremkomne referat, altså det, der er dateret 18. juli 1940, og det forekommer anmelderen at være en meget alvorlig anke imod hans videnskabelighed, at han ikke i teksten gør opmærksom på, hvor svagt det foreliggende kildemateriale er. Det fremgår derimod af noterne og et anhang, hvor forfatteren nærmere argumenterer til fordel for Mohrs påstand; men der fremlægges ikke bevis for dens rigtighed. Anmelderen har set fotokopien af det tilintetgjorte dokument og må drage den konklusion, at det kan være enhver som helst, der har streget i det nu brændte papir. Her er ingen antydning af spor af Scavenius' hånd, så der er således ingen beviskraft i fotokopien. Tilbage bliver gåden – hvorfor brændte Mohr det efter hans påstand oprindelige referat. Her ligger sådan set det kildekritiske problem. Præsens nærer den opfattelse, at Mohr straks fra første færd spillede på den modsætning, der bestod mellem Scavenius og de politiske ministre, at han ville give disse ministre mulighed for at vælte den politik, Scavenius indledte med erklæringen af 8. juli 1940. Der er ingen tvivl om, at Mohr var imod den aktive forhandlingspolitik, men der er intet bevis for, at han har fronderet mod Scavenius i juli 1940. Mohr var embedsmand, og han måtte følge sin ministers anvisninger.

* Om denne episode se også foran side 426 ff. (Red.s anm.).

Man kan se, at han (i al fald senere) ønskede, at notificeringen af 8. juli-erklæringen ikke måtte se ud som et dansk initiativ (s. 287); men det er hævet over enhver tvivl, at Scavenius ved notificeringen ønskede at understrege, at der lå et dansk initiativ i 8. juli-erklæringen. Anderledes kan man ikke forstå sætningen: »Det vil være Danmarks opgave at finde sin plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt samarbejde med Stortyskland«.

Henrik Nissen vil hævde, at det, Scavenius opererede bort i Mohrs referat, var de bemærkninger, som de andre ministre kunne benytte til at komme ud af den forhandlings-situation, som Scavenius tilstræbte. Det forekommer anmelderen, at Henrik Nissen her på Mohrs vegne foretager en efterrationalisering. Når man kan hævde dette, skyldes det især, at Mohrs samtalepartner Martin Ritter ikke bemærkede de forbehold, som Mohr påstod at have taget. Der er altså to forskellige kilder, der stemmer overens, Ritters referat og det referat, Scavenius benyttede i ministermødet. Mohrs opfattelse ville kun have haft politisk betydning, hvis han havde sat sin stilling ind i en protest mod Scavenius; men han nøjedes med, ifølge sine senere redegørelser, at få et tilsagn af Scavenius om, at det i ministermødet skulle oplyses, at han i sine svar til Ritter »udtrykkeligt havde pointeret over for dem, at svarene udelukkende var baseret på min (Mohrs) personlige opfattelse af udenrigsministerens indstilling«. På en sådan udtalelse kan der ikke opbygges et politisk alternativ til den politik, Scavenius ønskede ført; de andre ministre fulgte endnu Scavenius, og de kunne af bemærkningen kun slutte, at Mohrs personlige opfattelse af udenrigsministerens ind-

stilling dækkede, hvad udenrigsministeren faktisk mente.

I redegørelsen for situationen i juli 1940 ser forfatteren problemet ud fra Mohrs synsvinkel, og han når til den konklusion, at det havde været en »ydmygelse« for Mohr af signere det lemlæstede referat til forelæggelse i ministermødet. Der gøres alt for meget ud af Mohrs person i denne sag. Hovedpersonen er og bliver Scavenius. Da denne i ministermødet den 19. havde fået sine kolleger med på at foretage et videre skridt på den aktive forhandlingspolitiks vej, skete det i form af et brev fra Mohr til Ritter den 21. juli, hvori det bekræftes, at dansk-tyske drøftelser om fremtidens økonomiske spørgsmål skulle føres på et ret højt plan. Henrik Nissen finder det »maliciøst«, at man i udenrigsministeriet valgte denne form. Der var intet maliciøst i dette, hvordan skulle man ellers spinde tråden videre? Ritter var den naturlige kontaktperson i »Auswärtiges Amt«, og Mohr var den, der havde talt med ham. »Som jeg under vor samtale bekræftede for Dem, er den danske regering beredt til at indlede disse drøftelser, så snart det måtte forekomme den tyske regering at være praktisk formålstjenligt,« hedder det i brevet. På s. 293 læser man: »Brevets sidste sætninger har Mohr næppe underskrevet med glæde, mens Ritter har læst dem med tungen i kinden«. Det er ganske underordnet, om Mohr har underskrevet brevet med glæde eller ej; brevet var simpelt hen et instrument for den ansvarlige ministers politik.

For at begrunde tilliden til Mohrs i 1964 fremdragne referat om samtalen med Ritter i Berlin den 18. juli 1940 henviser forfatteren til, at Mohr allerede i september 1940 op-
ponerede mod det billede af begyn-

delsen til mønt- og toldunionsforhandlingerne, som man dannede sig i udenrigsministeriet. Man var her i september 1940 begyndt på at samle stof til en blåbog om de lige afbrudte forhandlinger. Her har Mohr opponeret imod en påstand om, at samtalen med Ritter var kommet i stand i »henhold til de direktøren medgivne instruktioner«; men Mohr berigtiger her simpelt hen en fejl. Mohr havde ikke haft instruktioner med. Desuden fik han ændret en sætning, der oprindeligt lød: »Der er spørgsmål om, hvilken politisk og økonomisk tankegang, der lå bag den af direktøren fremsatte udtalelse om, at man fra dansk side var beredt til at drøfte det økonomiske forhold i fremtiden mellem Danmark og Tyskland på et tidspunkt, hvor krigen endnu ikke var ophørt«. Det blev ændret til: »Det afgørende spørgsmål i hele den her omhandlede sag er hvilken politisk og hvilken hermed forbundet økonomisk tankegang, der lå til grund herfor, at man fra dansk side på dette tidspunkt kunne udtale, at man var beredt til at drøfte ...«. Forskellen er altså, at Mohrs person er gledet ud af billedet, hvad der er fuldt korrekt, da det var Scavenius, der tegnede politikken. Sætningen gled for øvrigt helt ud i blåbogens endelige redaktion. Der kan af disse bagateller intet sluttes om, at Mohr i september 1940 og de følgende måneder søgte at ændre det indtryk, som det officielle referat af 19. juli efterlod. Den afgørende forskel på det private referat af samtalen og det officielle referat kommer først frem efter krigen.

Dermed være ikke sagt, at Mohr ikke kan have ønsket allerede i september 1940 at distancere sig fra Scavenius. Det har han sandsynligvis gerne villet gøre. Han har også

haft anledning til det; for nu var Scavenius isoleret. Den autoritet, hvormed han havde begyndt sin virksomhed den 8. juli, var, som tidligere anført, brudt med mønt- og toldunionsforhandlingens ophør. Mohr kunne have en rimelig interesse i at distancere sig fra sin minister. Men det var unægtelig små skridt, han tog.

I de afsluttende bemærkninger sammenfatter forfatteren sin opfattelse således: »Told- og møntunionsforhandlingerne og de tyske forsøg på at få ændret det danske politiske system var situationer, hvor forhandlingspolitikens nødvendige margin var truet. Det var udsving fra ligevægten mellem tyske forventninger og Danmarks villighed til indrømmelser. Efter nytårskrisen var balancen for en tid atter etableret«.

Det havde, som det er fremgået af det foregående, efter anmelderens opfattelse været mere frugtbar at sondre mellem aktiv forhandlingspolitik og passiv forhandlingspolitik med et skel i august 1940. Når overgangen fra aktiv til passiv politik lykkedes, hænger det nok sammen med, at der var en fælles interesse for den danske regering og det tyske udenrigsministerium i, at kontakter til Tyskland skulle gå gennem »Auswärtiges Amt«, som gav Danmark relativt tålelige kår i besættelsens første fase. Det er uden dybere mening at tale om udsving fra ligevægten mellem tyske forventninger og Danmarks villighed til indrømmelser. Begrebet »tyske forventninger« er ikke entydigt. Der må sondres mellem A. A.'s forventninger, Himmlers forventninger, partiorganisationens forventninger og så Hitlers ønske om at holde alle muligheder åbne til den dag, da krigen var endt med tysk sejr. Forholdet til Danmark var en lille detalje i et stort spil, hvor beg-

ge parter handlede pragmatisk ud fra vidt forskellige forudsætninger, vel vidende at krigens endelige afgørelser var alt afgørende.

Henrik Nissens afhandling er lang og bred; den er svagt struktureret, men der er mange gode iagttagelser, den vidner om en flid og udholdenhed, som må beundres. Der er nu lagt en solid bund; men der er endnu meget at gøre for at trænge til bunds i den tids problematik, og det vil lette forståelsen, hvis man ikke kun anskuer tingene fra Christiansborg.

Troels Fink

Jørgen Sehested: *Broholm-mødet – og andre erindringer fra besættelsestiden*. (I komm. hos Stig Vendelkær, 1973). 252 sider.

Jørgen Sehested, Broholm, har skrevet en erindringsbog for at skildre en række politiske begivenheder, som han har medvirket i, og for at vurdere sin indflydelse på disse begivenheder (s. 23, 203). Ind imellem foretager han mange strejftog lige fra Frikorps Danmarks indsats på Østfronten til udenrigsminister P. Munchs noksom påståede besøg i Rostock i marts 1940, der nu postuleres at have fundet sted som et besøg af helt privat karakter.

Hovedpunkterne midt i alle side-springene er imidlertid påstanden om, at Sehested ved at skrive til kongen i midten af maj 1940 og ved at skabe en fællesfront af tyskvenlige grupper gennem LS-erklæringen af 17. juni 1940 afværgede tyske planer om at overtage styret herhjemme og skabe et rigskommissærstyre som i Norge. Dertil fremhæver han, at det var gennem hans indsats, at eksportpriserne til Tyskland blev betydeligt forhøjet,

og at det var takket være Frits Clausen, at Sønderjylland i sommeren 1940 undgik at blive indlemmet i Tyskland.

Sehested skriver s. 203, at han havde overvejet at få enkelte af sine kapitler optaget i et historisk tidskrift, men at han opgav det på grund af sit spændte forhold til Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie med deraf følgende risiko for censur. Bortset fra, at også Sehested har fået DNH i den gale hals og fremfører nogle betragtninger over bagmænd og håndlangere, der er galimatias i renkultur (interesserede henvises til s. 12 f. og s. 23 f.), tror jeg at turde sige, at Sehested ikke kunne få et eneste kapitel optaget som selvstændig afhandling i noget historisk tidskrift. Ikke på grund af DNH eller risiko for censur; men fordi han som historieskriver ikke holder det faglige mål for kvalitet. Det kan løbende konstateres, at hans præmisser ikke kan bære de konklusioner, han når frem til. Han lader sig nøje med tvivlsomme anden- og trediehåndsudsagn. Han citerer sjusket og unøjagtigt. Og han læser sådanne sammenhænge og meninger ind i kilderne, som de overhovedet ikke giver grundlag for.

Sehested skriver s. 63 med henvisning til Werner Best, at »der forelå den aftale, at de personer, om hvem man vidste, at de var socialdemokrater, ikke måtte likvideres, og Bovensiepen fik instruktion fra Best«. Det må, som det står, forstås derhen, at aftalen var truffet mellem Best og socialdemokraterne, og at Bovensiepen på grundlag deraf fik den nødvendige instruktion. Men i Bests redegørelse, som Sehested bringer som bilag, skriver denne entydigt, at det var en aftale, som Best havde truffet med Bovensiepen, at socialdemokra-